

DRAUDIMO SKŪSTI SPRENDIMĄ UŽ AKIŲ KLAUSIMAI

Dr. Goda Ambrasaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius
Telefonas 271 45 93
Elektroninis paštas cpk@mrni. lt

*Pateikta 2005 m. vasario 27 d.
Parengta spausdinti 2005 m. rugsėjo 5 d.*

Pagrindinės sąvokos: civilinis procesas, apeliacinis procesas, sprendimas už akių.

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojamas Lietuvos civilinio proceso teisėje įtvirtintas draudimas šaliai, kurios atžvilgiu priimtas sprendimas už akių, skųsti šį sprendimą apeliacine ar kasacine tvarka. Apžvelgdama skirtingą sprendimo už akių peržiūrėjimo procedūros bei apeliacinio proceso teisinę prigimtį, autorė nesutinka su kritikų argumentais, kad specialios teisių gynbos procedūros pasyviajai šaliai nustatymas yra lemtas įstatymo leidėjo siekio „nubausti“ pasyviają šalį arba kad toks teisinis reglamentavimas pats savaime laikytinas pažeidžiančiu pasyviosios šalies teises.

Kartu straipsnyje pripažįstama, kad absoliutus apeliacijos teisės draudimas pasyviajai šaliai nėra visiškai suderintas su gana griežtomis įstatyme įtvirtintomis sprendimo už akių peržiūrėjimo sąlygomis. Ši teisinio reglamentavimo spraga turi neigiamą įtaką teismų praktikai, nes apeliacinės instancijos teismai yra verčiami peržengti savo kompetencijos ribas nagrinėjant atskiruosius skundus dėl nutarčių, kuriomis atsisakoma pakeisti sprendimą už akių.

Įvertinus užsienio valstybių patirtį šioje srityje, Lietuvoje pasirinktą sprendimo už akių modelį bei įtvirtinto ribotos apeliacijos modelio ypatumus, egzistuojančią problemą siūloma spręsti pasirenkant kompromisinį variantą – suteikiant pasyviajai šaliai galimybę apeliacine tvarka skųsti sprendimą už akių esant tam tikriems įstatyme aiškiai įvardytiems pagrindams.

Įsigaliojus Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksui (toliau – CPK) [1] Lietuvos civilinio proceso teisėje atsirado naujas institutas – sprendimas už akių. Kaip ir kiekviena naujovė, sprendimas už akių teisinės visuomenės buvo sutiktas kiek įtariai. Ypač kritiškos reakcijos susilaukė CPK 385 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas draudimas šaliai, kurios atžvilgiu priimtas sprendimas už akių, skųsti šį sprendimą apeliacine arba kasacine tvarka. Nors CPK numato galimybę pasyviajai šaliai kreiptis į sprendimą už akių priėmusį teismą su prašymu dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo, jau 2003 m. gegužę Seimo narių grupė pateikė Seimui CPK 285 bei 303 straipsnių pakeitimo projektą siūlydama atsisakyti draudimo skųsti sprendimą už akių aukštesnės instancijos teismui [2]. Teikiamas projektas grindžiamas Teisės projektų ir tyrimų centro išvada, kritikuojančia šį draudimą tokiais motyvais: 1) uždraudžiant apeliacine tvarka skųsti sprendimą už akių, pirmosios instancijos teismo posėdyje nedalyvavusiam asmeniui taikomos dvi teisinės sankcijos – sprendimo už akių priėmimas ir draudimas jį skųsti aukštesnės instancijos teismui; 2) nustatytas draudimas nesuderinamas su žmogaus teisių apsauga bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTPLAK) 6 straipsnio reikalavimais; 3) draudimas apeliacine tvarka skųsti sprendimą už akių, kuris priimamas teismui atlikus formalų įrodymų vertinimą, padidina neteisingų sprendimų skaičių; 4) tai skatina nesąžiningų bylininkų piktnaudžiavimą – pasinaudojant proceso įstatymų teikiamomis galimybėmis apgauti silpnesnę, teisinio išsilavinimo neturinčią proceso šalį [3; 4].

Ar iš tiesų įstatyme įtvirtintas sprendimo už akių institutas ir konkrečiai jo peržiūrėjimo procedūra kelia grėsmę pasyviosios šalies teisių apsaugai ir teisingumo interesams apskritai? Stiekiant įvertinti, ar pagrįsti draudimo skųsti sprendimą už akių apeliacine tvarka kritikų argumentai, pirmiausia, matyt, derėtų atsakyti į klausimą, ar išties, suteikdamas aktyviajai šaliai apeliacinio apskundimo galimybę, o pasyviajai – tik teisę pasinaudoti sprendimo peržiūrėjimo procedūra, įstatymų leidėjas siekė „nubausti“ pasyviają šalį. Taigi koks yra CPK 288 straipsnyje įtvirtintos sprendimo už akių peržiūrėjimo procedūros santykis su apeliaciniu procesu?

Vertinant šį santykį derėtų prisiminti, kad Lietuvos CPK įtvirtina ribotos apeliacijos modelį. Tai reiškia, kad apeliacija Lietuvoje, kaip ir daugumoje Europos valstybių, yra pripažįstama teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės, t. y. pirmosios instancijos teismo klaidų ištaisymo, mechanizmu. Kitaip nei valstybėse, pasirinkusiose neribotos apeliacijos modelį, Lietuvoje apeliacinis procesas yra skirtas taisyti tik pirmosios instancijos teismo, o ne proceso šalių klaidas. Sprendimo panaikinimas apeliacinės instancijos teisme reiškia, jog pirmosios instancijos teismas, priimdamas sprendimą, padarė teisės ar fakto klaidą. Dėl to priimtas sprendimas yra neteisėtas ir/ar nepagrįstas. Kita vertus, jei nėra pagrindo konstatuoti, kad pirmosios instancijos teismas, priimdamas sprendimą, suklydo, nėra ir pagrindo šį sprendimą naikinti apeliacine tvarka.

Kuo ypatingas sprendimas už akių kaip galimas apeliacinio apskundimo objektas? Pirmiausia, žinoma, specifine priėmimo tvarka ir reikalavimais, įstatymų leidėjo keliamais sprendimo už akių turiniui. Teismas priima sprendimą už akių tik formaliai įvertinęs įrodymus. Kadangi, kaip rodo pirmųjų naujojo CPK galiojimo metų praktika, dažniausiai sprendimas už akių priimamas atsakovui nepateikus atsiliepiamo į ieškinį, teismas sprendimą už akių neretai priima žinodamas tik vienos šalies – ieškovo poziciją. Tokia teisė teismui suteikta atsižvelgiant į šalių pareigą rūpintis proceso skatinimu – tai, kad šalis laiku nepasinaudoja teise būti išklaustyta, lemia šios galimybės praradimą. Turint omenyje tai, kad skunde apeliacinės instancijos teismui reikia nurodyti esant būtent pirmosios instancijos teismo klaidą (šiuo atveju – sprendimo nepagrįstumą), sprendimą už akių apskundus tai padaryti tampa problemiška, nes pasyviosios šalies turimų duomenų pirmosios instancijos teismas nevertino teisėtai.

Gana vaizdžiai ir tiksliai draudimą skųsti sprendimą už akių apeliacine tvarka motyvavo Prancūzijos teisininkas Boitardas teigdamas, kad „tas, kuris šaukiamas neatvyko į pirmosios instancijos teismą ir sudarė sąlygas priimti sprendimą už akių, netenka teisės skųstis aukštesnės instancijos teismui, kad priimtasis sprendimas yra neteisingas, nes tai įvyko tik dėl to, jog jis pats laiku nepateikė teismui savo argumentų“. Šiai nuomonei pritaria ir doc. V. Nekrošius nurodydamas, kad sunku būtų įsivaizduoti, kaip atrodytų apeliacinis skundas dėl priimto už akių sprendimo, jeigu jį priėmęs teismas net netiria įrodymų [žr. 5, p. 89; 6, p. 176]. Taigi, apeliaciją suprantant kaip pirmosios instancijos teismo klaidų ištaisymo mechanizmą, sprendimo už akių panaikinimas apeliacinės instancijos teisme, motyvuojant šio sprendimo nepagrįstumu, būtų paprasčiausiai nelogiškas, nes pirmosios instancijos teismas, priimdamas sprendimą, neįvertino neatvykusios šalies argumentų ir įrodymų dėl pačios neatvykusios šalies kaltės, o galbūt neteisingo sprendimo priėmimą lėmė ne pirmosios instancijos teismo, o pačios proceso šalies klaida.

Prašymas dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo iš esmės skiriasi nuo apeliacinio skundo dėl šio sprendimo tuo, kad šiuo atveju priimant sprendimą panaikinti nereikia konstatuoti, jog priimdamas sprendimą už akių pirmosios instancijos teismas padarė klaidą. A. M. Rumiancevas taip apibūdino sprendimo už akių peržiūrėjimo prigimtį: „prašyme dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo byloje dalyvaujantis asmuo tarsi sako teismui: iki šiol jūs klausėte mano priešininko, dabar aš prašau išklaudyti manęs, ir galbūt tada jūs, būdami geriau informuoti, priimsite sprendimą mano naudai“. Šiai nuomonei taip pat pritaria K. N. Anenkovas bei I. Černyhas teigdami, jog savo esme prašymas dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo yra ne skundas, o informacija bylą nagrinėjančiam teismui, kurios byloje dalyvaujantis asmuo nepateikė anksčiau dėl svarbių priežasčių [5, p. 88].

Taigi įtvirtindamas specialią sprendimo už akių peržiūrėjimo procedūrą įstatymų leidėjas iš esmės suteikė pasyviajai šaliai dar vieną galimybę išdėstyti pirmosios instancijos teismui savo argumentus, jei paaiškėtų, kad anksčiau pareikšti savo poziciją šaliai sukliudė svarbios priežastys. Atsižvelgiant į bendrą šalių pareigą pateikti teismui savo reikalavimus ir atsikirtimus pagrindžiančius įrodymus, ši galimybė yra vienintelė logiška išeitis pasyviajai šaliai. Sprendimo už akių panaikinimas peržiūrėjimo procedūros būdu nereikia, jog priimdamas šį sprendimą pirmosios instancijos teismas suklydo. Būtent todėl šią procedūrą atlieka ne aukštesnės instancijos, o pats sprendimą už akių priėmęs teismas. Tuo tarpu aktyviosios šalies pozicija priėmus sprendimą už akių yra visiškai kitokia. Aktyvioji šalis visus savo argumentus pirmosios instancijos teismui jau yra pateikusi, teismas juos (nors ir formaliai) yra įvertinęs, taigi priimtą sprendimą, jei jis jos netenkina, ši šalis gali skųsti apeliacine tvarka (CPK 285 str. 5 d.; 303 str. 2 d.). Iš viso to darytina išvada, jog specialios sprendimo už

akių peržiūrėjimo procedūros nustatymas įstatyme yra lemtas ne įstatymo leidėjo siekio „nubausti“ pasyviają šalį, atimti iš jos gynybos galimybę, o paties sprendimo už akių, kaip procesinio dokumento, specifikos.

Nesinorėtų besąlygiškai sutikti ir su kritikų argumentu, kad draudimas apeliacine tvarka skųsti sprendimą už akių gali skatinti nesąžiningų bylininkų piktnaudžiavimą. Įstatymas numato keletą sprendimo už akių priėmimo sąlygų, kurių kontrolė priklauso teismui, taigi manipuluoti šiuo institutu nėra taip lengva, juolab kad tam tikrais atvejais kontrolė yra atliekama ir aukštesnės instancijos teismų, kurie, kaip įsitikinsime vėliau, puikiai susitvarko su šia užduotimi, prireikus net plačiai aiškina tam tikras CPK nuostatas.

Apeliacijos teisės santykio su teise į teisminę gynybą, arba „teise į teismą“ (EŽTPLAK 6 str.), analizei galėtų būti skirtas atskiras straipsnis. Čia apsiribosime paminėdami, kad remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktika galima teigti, jog EŽTPLAK 6 straipsnis negarantuoja absoliučios apeliacijos teisės civilinėse bylose. Ir nors valstybėse, kuriose įkurti apeliacinės instancijos teismai, asmuo šiuose teismuose turi naudotis visomis EŽTPLAK 6 straipsnio garantijomis (įskaitant ir teisę kreiptis į apeliacinės instancijos teismą), EŽTPLAK 6 straipsnyje įtvirtinta teisė gali būti ribojama, jei bus laikomasi EŽTT jurisprudencijoje suformuluotų teisėto šios teisės ribojimo sąlygų (teisėtas ribojimų tikslas, proporcingumas, draudimas apriboti teisę taip, kad pati jos esmė būtų paneigta). Be to, EŽTT manymu, sprendžiant, kiek EŽTPLAK 6 straipsnis taikytinas konkrečiai proceso stadijai, turi būti atsižvelgiama į šios stadijos ypatumus ir paskirtį [7, p. 25]. Atsižvelgdamas į išdėstytus kriterijus, EŽTT ne kartą yra pažymėjęs, jog apeliacijos apribojimai, nustatyti valstybių nacionalinėje teisėje, yra leistini teisės į teismą ribojimai [žr., pvz., 8], žinoma, jei jie atitinka minėtus teisėtumo ir proporcingumo reikalavimus. Tinkamo teisingumo vykdymo (angl. *proper administration of justice*), teismų darbo krūvio mažinimo, taip pat siekio išvengti šalies piktnaudžiavimo procesu bei apsaugoti kitos proceso šalies interesus tikslai EŽTT praktikoje pripažįstami teisėtais [žr., pvz., 9]. Taigi vargu ar galima teigti, kad draudimas skųsti apeliacine tvarka sprendimą už akių savaime yra nesuderinamas su EŽTPLAK 6 straipsnio reikalavimais.

Vertinant priimto sprendimo už akių teisingumą reikėtų atsižvelgti į tai, kad civilinio proceso eiga bei jo baigtis neretai priklauso būtent nuo proceso šalių valios (tai lemia dispozityvumo principas). Tai visuotinai pripažįstamas civilinio proceso bruožas, kartu lemiantis ir požiūrį į priimto sprendimo teisingumą – šalis, be pateisinamų priežasčių nesiginanti nuo pareikšto reikalavimo arba nepalaikanti pareikštų reikalavimų, kartu prisiima jai nepalankaus sprendimo priėmimo riziką, nes teismas savo nuožiūra negali pradėti aiškintis šalies nenurodytų aplinkybių. Išimtis šiuo atveju yra nedispozityvios bylos, tačiau jose priimti sprendimą už akių draudžiama.¹

Vis dėlto, nepaisant išsakytos kritikos, draudimo skųsti sprendimą už akių apeliacine tvarka visiško panaikinimo šalininkams tenka sutikti su kai kurių autorių nuomone, jog šiuo metu CPK įtvirtinta sprendimo už akių peržiūrėjimo procedūra nėra be priekaištų ir tam tikrais atvejais gali sudaryti prielaidas pažeisti sąžiningos šalies teises [10, p. 38]. Jau minėta, kad teisė paduoti apeliacinį skundą yra tiesiogiai susijusi su pirmosios instancijos teismo klaidos (kurią turėtų vertinti apeliacinės instancijos teismas) galimybe. Įtvirtindamas tokį sprendimo už akių peržiūrėjimo modelį, kai pasyvioji šalis *jokiais atvejais* negali skųsti priimto sprendimo apeliacinės instancijos teismui, įstatymų leidėjas tarsis atmetė bet kokią pirmosios instancijos teismo klaidos galimybę priimant sprendimą už akių. Tuo tarpu tokių klaidų gali būti ir, kaip rodo praktika, yra. Visų pirma galimi atvejai, kai pirmosios instancijos teismas priima sprendimą už akių byloje, kurioje tokio sprendimo priėmimą draudžia įstatymas. Antra, sprendimas už akių gali būti priimtas nesant jo priėmimo sąlygų, pavyzdžiui, tinkamai neinformavus neatvykusios šalies apie teismo posėdžio laiką ir vietą. Visa tai yra pažeidimai, kuriuos paprastai turėtų tikrinti apeliacinės instancijos teismas. Tačiau pagal galiojančius įstatymus pasyvioji šalis jokiais atvejais negali sprendimo už akių skųsti apeliacine tvarka. Žinoma, pasyvioji šalis gali kreiptis į sprendimą už akių priėmusį teismą dėl šio sprendimo peržiūrėjimo. Tačiau CPK 288 straipsnyje numatytos sprendimo už akių peržiūrėjimo sąlygos yra gana griežtos: šio straipsnio 4 dalyje nustatyta, jog teismas naikina sprendimą už akių, jei konstatuoja, kad šalis į teismo posėdį neatvyko dėl svarbių priežasčių, kurių negalėjo laiku pranešti teismui, ir jos pareiškime nurodyti įrodymai gali turėti įtakos priimto sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui. Taigi įstatymas numato dvi sprendimo už akių peržiūrėjimo sąlygas, kurios abi yra būtinos.

Akivaizdu, jog CPK 288 straipsnyje nustatytos sprendimo už akių peržiūrėjimo sąlygos atvejų, kai sprendimo už akių teisėtumas ginčijamas nurodant proceso teisės normų pažeidimus, padarytus tokį sprendimą priimant, neapima. Tarkime, šaliai neatvykus į teismo posėdį, teismas priima spren-

¹ CPK 378 straipsnis draudžia priimti sprendimą už akių šeimos bylose, CPK 449 straipsnis – ypatingosios teisenos bylose.

dimą už akių byloje, kurioje pagal įstatymą priimti sprendimą už akių draudžiama. Siekdama peržiūrėti tokį sprendimą, pasyvioji šalis turėtų teismui pateikti įrodymus, kad į teismo posėdį neatvyko dėl svarbių priežasčių, bei įrodymus, patvirtinančius priimto sprendimo už akių neteisėtumą ir/ar nepagrįstumą. Pagal CPK 288 straipsnio raidę vien antrosios sąlygos sprendimui už akių panaikinti neužtenka, taigi šalies, negalinčios pateisinti savo neatvykimo į teismo posėdį, prašymas peržiūrėti sprendimą už akių turėtų būti atmetamas net ir tuo atveju, jei įstatymas sprendimo už akių priėmimą toje byloje apskritai draudė.

Nors nutartis, kuria atmetas prašymas dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo, gali būti skundžiama atskiruoju skundu apeliacinės instancijos teismui (CPK 288 str. 6 d.), apeliacinės instancijos teismas tokiu atveju turėtų tikrinti tik šios nutarties, o ne paties sprendimo už akių teisėtumą ir pagrįstumą, t. y. nustatyti, ar iš tiesų egzistavo abi CPK 288 straipsnyje įtvirtintos sprendimo už akių peržiūrėjimo sąlygos. Nustatęs, kad nors vienos iš šių sąlygų nėra, apeliacinės instancijos teismas skundą turėtų atmesti.

Pažymėtina, jog tokių atvejų jau ne kartą pasitaikė teismų praktikoje. Dėl sprendimo už akių instituto naujumo pirmosios instancijos teismai neretai neteisingai aiškina ir taiko proceso teisės nuostatas, reglamentuojančias sprendimo už akių priėmimo sąlygas ir tvarką, todėl apeliacinės instancijos teismai, nagrinėdami atskiruosius skundus dėl nutarčių, kuriomis atsisakoma tenkinti prašymą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo, priversti peržengti savo kompetencijos ribas ir tikrinti ne nutarties, kuria atsisakyta peržiūrėti sprendimą už akių, o paties sprendimo už akių teisėtumą.

Pavyzdžiui, 2003 m. spalio 9 d. nutartimi panaikindama pirmosios instancijos teismo nutartį, kuria atsisakyta peržiūrėti sprendimą už akių, Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų kolegija konstatavo, jog pirmosios instancijos teismas, nagrinėdamas bylą pagal 2002 m. CPK normas ir priimdamas sprendimą už akių, pažeidė CPK patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 6 straipsnio reikalavimus, pagal kuriuos byla iš esmės pirmosios instancijos teismas turėjo išnagrinėti vadovaudamasis 1964 m. CPK, nenumatančiu galimybės priimti sprendimą už akių. Dėl šios priežasties teismo sprendimas už akių buvo panaikintas [11]. Taigi šia nutartimi apeliacinės instancijos teismas vertino ne CPK 288 straipsnyje nustatytas sprendimo už akių peržiūrėjimo sąlygas, o nustatė proceso teisės normų pažeidimus priimant patį sprendimą už akių, t. y. šio sprendimo priėmimo prielaidų nebuvimą.

Su įdomia procesine padėtimi Lietuvos apeliaciniam teismui teko susidurti civilinėje byloje Nr. 2-243/2003. Pirmosios instancijos teismas, gavęs parengiamuosius procesinius dokumentus, šalims pranešė, kad byla bus nagrinėjama šalims nedalyvaujant rašytinio proceso tvarka ir 2003 m. balandžio 8 d. sprendimu ieškinį atmetė. Teismas nurodė, kad sprendimas priimtas už akių ir neskundžiamas, bet šalys turi teisę per 20 dienų nuo jo priėmimo paduoti teismui pareiškimą dėl sprendimo peržiūrėjimo. Ieškovas dėl šio sprendimo padavė apeliacinį skundą, tačiau pirmosios instancijos teismas nutartimi apeliacinį skundą atsisakė priimti motyvuodamas tuo, kad teismo sprendimas už akių neskundžiamas. Panaikindama šią nutartį Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų kolegija konstatavo, jog pirmosios instancijos teismas neteisingai aiškino ir taikė proceso teisės normas, reglamentuojančias sprendimo už akių priėmimo tvarką. Pirmosios instancijos teismas, skirdamas bylą nagrinėti iš esmės, šalims pranešė, jog byla bus nagrinėjama šalims nedalyvaujant rašytinio proceso tvarka, ir šio proceso tvarka byla išnagrinėjo. Dėl minėtų aplinkybių, apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegijos manymu, pirmosios instancijos teismo sprendimas negali būti traktuojamas kaip sprendimas, priimtas už akių, todėl spręsdamas klausimą dėl atsakovo apeliacinio skundo priėmimo teismas jo atžvilgiu neturėjo pagrindo taikyti CPK 285 straipsnio 5 dalį ir atsisakyti priimti skundą [12].

Pavyzdžių, kai pirmosios instancijos teismai neteisingai aiškina ir taiko sprendimo už akių priėmimo sąlygas bei tvarką reglamentuojančias nuostatas ir dėl to apeliacinės instancijos teismas, nagrinėdamas atskiruosius skundus dėl pirmosios instancijos teismo nutarčių, kuriomis buvo atsisakyta tenkinti prašymą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo arba priimti apeliacinį skundą dėl tokio sprendimo, yra priverčiamas tikrinti paties sprendimo už akių teisėtumą, Lietuvos teismų praktikoje galima rasti ir daugiau. Susiklosčiusi padėtis negali būti vertinama vienareikšmiškai. Viena vertus, suprantama, kad apeliacinės instancijos teismas negali „užsimerkti“ prieš akivaizdžius proceso įstatymo pažeidimus žinodamas, jog galimybės šiuos pažeidimus pašalinti kitaip įstatymas nenumato. Kita vertus, tikrindamas ne skundžiamos nutarties, o paties sprendimo už akių teisėtumą, apeliacinės instancijos teismas yra priverstas peržengti savo kompetencijos ribas ir tikrinti procesinį dokumentą, kuris jam net nėra apskųstas (ir kurio apeliacinio apskundimo galimybės įstatymas nenumato). Taigi, mūsų manymu, CPK įtvirtinta sprendimo už akių peržiūrėjimo procedūra turėtų būti tobulinama arba didinant sprendimo už akių panaikinimo jį priėmusiame teisme sąlygų sąrašą, arba įtvirtinant galimybę skusti sprendimą už akių apeliacine tvarka.

Daugumoje Europos valstybių teismo sprendimui už akių peržiūrėti taip pat taikoma speciali procedūra, kurios metu priimtą sprendimą peržiūri pats jį priėmęs teismas (angl. *opposition*, vok. *verzetloppositie*, pranc. *l'opposition*). Šios procedūros santykis su galimybe skųsti sprendimą už akių apeliacine tvarka atskirose valstybėse sprendžiamas nevienodai. Pavyzdžiui, Suomijoje, Vokietijoje bei Švedijoje, kaip ir Lietuvoje, šalis, kurios atžvilgiu priimtas sprendimas už akių, neturi teisės šio sprendimo skųsti apeliacine tvarka. Danijoje šalis gali skųsti sprendimą už akių apeliacine tvarka tik dėl pirmosios instancijos teismo padarytų proceso teisės normų pažeidimų (t. y. sprendimo už akių priėmimo sąlygų nebuvimo), visais kitais atvejais galimas tik prašymas dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo. Belgijoje bei Rusijoje šalis turi teisę pasirinkti, ar paduoti prašymą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo, ar kreiptis su skundu į aukštesnės instancijos teismą [13, p. 13]. Nurodyti sprendimo už akių apskundimo procedūrų skirtumai nulemti skirtingų reikalavimų, nurodytose valstybėse keliamų sprendimo už akių priėmimo, jo peržiūrėjimo sąlygoms bei prieštaravimo dėl sprendimo už akių turiniui.

Pažymėtina, jog valstybėse, apskritai draudžiančiose apeliacinio skundo dėl sprendimo už akių padavimą pasyviajai šaliai, šio sprendimo peržiūrėjimo procedūra yra liberalesnė nei Lietuvoje. Pavyzdžiui, Suomijoje neatvykusi šalis negali skųsti sprendimo už akių apeliacine tvarka, tačiau prašydama peržiūrėti sprendimą už akių ji neprivalo nurodyti teismui savo neatvykimą pateisinančių priežasčių – bylos nagrinėjimas iš esmės atnaujinamas, jei toks prašymas pateikiamas per įstatymo nustatytą terminą. Tokia pat tvarka nustatyta ir Vokietijoje [13, p. 29, 106].

Kai kurie civilinio proceso teisės mokslininkai sprendimo už akių apeliacinio apskundimo galimybės pasirinkimą sieja ir su valstybės pasirinktu apeliacijos modeliu. Pavyzdžiui, E. A. Borisovos nuomone, leidimas apeliacine tvarka skųsti sprendimą už akių turi praktinę reikšmę tik tose valstybėse, kuriose įtvirtinta neribotos apeliacijos sistema, leidžianti be apribojimų teikti naujus įrodymus bei nurodyti naujas faktines bylos aplinkybes apeliacinės instancijos teisme. Taigi apeliacinės instancijos teismui panaikinus sprendimą už akių šalių ginčas iš esmės perkeliamas į apeliacinės instancijos teismą. Tuo tarpu ribotos apeliacijos sistemoje apeliacinės instancijos teismas, panaikinęs sprendimą už akių, beveik visais atvejais privalės grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui, nes priimdamas sprendimą už akių pirmosios instancijos teismas tinkamai nenagrinėjo šalių ginčo esmės, taigi apeliacinio skundo galimybės numatymas šiuo atveju yra netikslingas [14, p. 71]. I. Černychas, sutikdamas su E. A. Borisovos išvada dėl apeliacinės instancijos teismo sprendimo už akių panaikinimo procesinių pasekmių priklausomai nuo valstybės pasirinkto apeliacijos modelio, vis dėlto laikosi nuomonės, kad procesinė padėtis, kai bylos sprendimas perkeliamas iškart į antrąją teismo instanciją, nėra pateisinama, todėl valstybės, pasirinkusios neribotos apeliacijos modelį, kaip tik turėtų laikytis principo *contumax non appellat* (*asmuo, nesigynęs nuo pareikšto kaltinimo, neturi teisės skųsti*). Tuo tarpu ribotos apeliacijos modelį pasirinkusiose valstybėse galimas dvejopas sprendimo už akių peržiūrėjimo būdas: paduodant prašymą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo arba apeliacinį skundą dėl šio sprendimo, atsižvelgiant į tai, ar sprendimas už akių yra ginčijamas remiantis pirmosios instancijos teismo klaida, ar ne [5, p. 87].

Lietuvos civilinio proceso įstatymai, minėta, įtvirtina būtent ribotos apeliacijos modelį, taigi jei pritartume I. Černycho nuomonei, iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog įstatymų leidėjui nėra kliūčių įtvirtinti sprendimo už akių apeliacinio apskundimo galimybę kaip sprendimo už akių peržiūrėjimo procedūros alternatyvą (kaip tik tokio tikslo ir siekiama jau minėtu teikiamu CPK pakeitimu). Vis dėlto ši išvada būtų teisinga tik esant 2 sąlygoms: 1) griežtai draudžiant pateikti naujus įrodymus apeliacinės instancijos teismui ir taip užtikrinant, kad bylos nagrinėjimas nebus perkeltas iškart į antrąją teismo instanciją ir 2) tinkamai suvokiant apeliacinio skundo ir prašymo dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo skirtumą. Kadangi apeliacija yra pirmosios instancijos teismo klaidų ištaisymo mechanizmas, apeliacinis skundas dėl sprendimo už akių galėtų būti paduodamas tik tuo atveju, jei, apelianto manymu, priimdamas šį sprendimą pirmosios instancijos teismas pažeidė teisės normų reikalavimus (pvz., priėmė sprendimą už akių byloje, kurioje priimti tokį sprendimą draudžia įstatymas). Paduoti apeliacinį skundą motyvuojant sprendimo už akių nepagrįstumu arba tuo, jog šalis neatvyko į teismo posėdį dėl svarbių priežasčių, būtų beprasmiška, nes šių aplinkybių pirmosios instancijos teismas, priimdamas sprendimą už akių, nevertino, jos jam tiesiog nebuvo žinomos. Šiais atvejais turėtų būti kreipiamasi į pirmosios instancijos teismą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo. Tinkamai atriboti šias dvi galimybes svarbu ir dėl to, jog paprastai teismo sprendimą už akių ginčijančiai šaliai suteikiama tik viena galimybė: pasirinkęs kurią nors iš nurodytų procedūrų, byloje dalyvaujantis asmuo netenka galimybės pasinaudoti antrąja jų.

Įdomi ir pamokanti šiuo atžvilgiu yra Rusijos patirtis, kurios proceso įstatymai, minėta, numato alternatyvią galimybę peržiūrėti sprendimą už akių. Teismų praktikos analizė šioje valstybėje parodė,

jog sprendimai už akių kasacine tvarka skundžiami gerokai dažniau nei prašoma tokius sprendimus peržiūrėti (1999 m. peržiūrėjimo būdu panaikintų sprendimų už akių skaičius siekė tik 3 procentus). I. Černycho manymu, šie skaičiai liudija, jog praktikoje nėra tinkamai suvokiamas skirtumas tarp prašymo dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo bei šio sprendimo kasacinio apskundimo galimybės, todėl kasacine tvarka sprendimai už akių skundžiami ir tais atvejais, kai reikėtų prašyti, kad juos peržiūrėtų sprendimą priėmęs teismas [5, p. 85]. Manytina, jog įtvirtinus alternatyvią galimybę peržiūrėti sprendimą už akių analogiškų problemų nebūtų išvengta ir Lietuvoje, juolab kad nemaža dalis byloje dalyvaujančių asmenų būtų linkę teikti pirmenybę apeliaciniam sprendimo už akių apskundimui.

Antra, naujų įrodymų pateikimo apeliacinės instancijos teismui draudimas Lietuvoje nėra absoliutus – CPK 314 straipsnis leidžia apeliacinės instancijos teismui priimti naujus įrodymus „jei šių įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau“. Jei pasyviajai šaliai būtų suteikta galimybė apeliacine tvarka skųsti sprendimą už akių, kyla pavojus, jog apeliacinės instancijos teismai tai suvoks kaip įpareigojimą priimti pasyviosios šalies naujai pateikiamus įrodymus. Šis pavojus atrodo dar didesnis įvertinus itin griežtą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo poziciją dėl apeliacinės instancijos teismo galimybės grąžinti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui¹. Tokiu atveju ginčą nagrinėti iš esmės pradėtų apeliacinės instancijos teismas, o tai neatitiktų įstatyme įtvirtintos ribotos apeliacijos paskirties. Maža to, suteikus galimybę apeliacine tvarka skųsti sprendimą už akių šaliai, negalintčiai pateisinti savo pasyvumo, ir sudarius jai galimybę pateikti naujus įrodymus apeliacinės instancijos teismui, sprendimo už akių institutas iš esmės prarastų savo paskirtį – nesažininga šalis gautų galimybę savo argumentus pavėluotai išdėstyti apeliacinės instancijos teismui, proceso trukmė dėl to tik dar labiau pailgėtų. Pažymėtina, jog analogišką poziciją kritikuodamas minėtą įstatymo projektą išdėstė ir Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamentas [15].

Išdėstyti argumentai, mūsų manymu, aiškiai patvirtina, kad besąlygiškas leidimas pasyviajai šaliai apeliacine tvarka skųsti sprendimą už akių Lietuvoje nėra tinkama išeitis. Mūsų nuomone, siekiant išvengti problemų, susijusių su alternatyvių sprendimo už akių peržiūrėjimo būdų įtvirtinimu, reikia įstatymu įtvirtinti aiškius kriterijus, kada sprendimas už akių gali būti skundžiamas apeliacinės instancijos teismui. Gana racionalus mums atrodo Danijos pasirinktas sprendimo už akių apskundimo variantas, leidžiantis skųsti apeliacine tvarka sprendimą už akių tik tuo atveju, jei jo neteisėtumas grindžiamas pirmosios instancijos teismo padarytais proceso teisės normų pažeidimais (sprendimo už akių priėmimo prielaidų nebuvimu, absoliučiais šio sprendimo negaliojimo pagrindais), visais kitais atvejais leidžiantis tik paduoti prašymą peržiūrėti sprendimą už akių. Kadangi Lietuvoje teismas, priimdamas sprendimą už akių, atlieka tik formalų byloje esančių įrodymų vertinimą, o ši aplinkybė pašalina neatvykusios šalies galimybę apeliacinį skundą grįsti neteisingu įrodymų vertinimu pirmosios instancijos teisme, Danijos modelis būtų puikiai pritaikomas ir Lietuvos civilinio proceso teisėje.

Žinoma, problemą būtų galima spęsti ir padidinant sprendimo už akių peržiūrėjimo pagrindų skaičių, įtraukiant proceso teisės normų pažeidimus, padarytus pirmosios instancijos teismo priimant sprendimą už akių. Tačiau sunku nesutikti su nuomone, kad, atsižvelgiant į prašymo dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo prigimtį, apeliacijos teisės įtvirtinimas būtų logiškesnė išeitis, nes šiuo atveju kalbama ne apie pačios proceso šalies netinkamą elgesį, o būtent apie pirmosios instancijos teismo klaidas [10, p. 38].

Išvados

1. Sprendimo už akių peržiūrėjimo procedūros teisinės prigimties skirtumai nuo apeliacinio proceso leidžia teigti, jog specialios sprendimo už akių peržiūrėjimo procedūros nustatymas įstatyme yra lemtas ne įstatymo leidėjo siekio „nubausti“ pasyviają šalį arba atimti iš jos gynybos galimybę, o paties sprendimo už akių, kaip procesinio dokumento, specifikos. Vis dėlto šiuo metu Lietuvos civilinio proceso įstatyme įtvirtinta pasyviosios šalies teisių gynimo procedūra nėra be priekaištų, nes pasyvioji šalis neturi teisės paduoti apeliacinio skundo net ir tais atvejais, kai pirmosios instancijos teismas, priimdamas sprendimą už akių, padarė klaidą, kurią paprastai turėtų vertinti apeliacinės instancijos teismas. Grėsmę pasyviosios šalies teisių apsaugai kelia ir gana griežtos įstatyme įtvirtintos sprendimo už akių peržiūrėjimo sąlygos, nenumatančios galimybės peržiūrėti sprendimą už akių net

¹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje šią apeliacinės instancijos teismo teisę pripažįsta itin išimtinę, iš esmės galima tik nustačius absoliučius pirmosios instancijos teismo sprendimo negaliojimo pagrindus ir tik labai retais atvejais dėl byloje esančių įrodymų stygiaus. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo manymu, tai, kad apeliacinės instancijos teismui pavesta nagrinėti tiek teisės, tiek ir fakto klausimus, iš esmės pašalina būtinybę grąžinti bylą pirmosios instancijos teismui, jei joje trūksta įrodymų – šiuos įrodymus gali surinkti ir įvertinti pats apeliacinės instancijos teismas.

ir esant akivaizdžiai pirmosios instancijos teismo klaidai, jei pasyvioji šalis negali pateisinti savo pasyvumo.

2. Egzistuojantys teisinio reglamentavimo netobulumai lėmė tai, kad apeliacinės instancijos teismai, negalėdami ignoruoti akivaizdžių neteisėtumo faktų, yra priversti peržengti savo kompetencijos ribas ir tikrinti ne nutarties, kuria atsisakyta peržiūrėti sprendimą už akių, o paties sprendimo už akių teisėtumą. Ši padėtis reikalauja taisyti esamą teisinį reglamentavimą arba įtvirtinant liberalesnes sprendimo už akių peržiūrėjimo sąlygas, arba suteikiant pasyviajai šaliai galimybę tam tikrais atvejais kreiptis su apeliaciniu skundu dėl sprendimo už akių į aukštesnės instancijos teismą.

3. Užsienio valstybių patirtis liudija, jog specialios sprendimo už akių peržiūrėjimo procedūros nustatymas savaime neeliminuoja galimybės skusti šį sprendimą apeliacinės instancijos teismui. Vis dėlto, įvertinus Lietuvoje įtvirtintą sprendimo už akių modelį bei Lietuvos įstatymų leidėjo pasirinktą ribotos apeliacijos modelį, darytina išvada, kad suteikimas teisės pasyviajai šaliai skusti sprendimą už akių apeliacinės instancijos teismui visais atvejais nebūtų tinkama išeitis, galėtų sukelti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis grėsmę ir iškreipti apeliacinio proceso esmę bei paskirtį.

4. Problema galėtų būti tinkamai išspręsta pasirinkus kompromisinį variantą, suteikiant pasyviajai šaliai teisę paduoti apeliacinį skundą dėl sprendimo už akių tik tuo atveju, jei skundas grindžiamas pirmosios instancijos teismo padarytais proceso teisės normų pažeidimais priimant sprendimą už akių (sprendimo už akių priėmimo prielaidų nebuvimu arba absoliučiais šio sprendimo negaliojimo pagrindais), visais kitais atvejais leidžiant tik paduoti prašymą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX–743// Valstybės Žinios. 2002. Nr. 36–1340 (įsigaliojo nuo 2003 m. sausio 1 d.)
2. Civilinio proceso kodekso 285 ir 303 straipsnio pakeitimo projektas Nr. IXP–2568. www. lrs. lt
3. Dėl tikslingumo pateikti Lietuvos Respublikos Seimui Civilinio proceso kodekso 285 ir 303 straipsnių pakeitimo įstatymo projektą. www. exjure. com/lithuania/lt/tyrimai/cpk. htm;
4. Teisės projektų ir tyrimų centro tyrimas Nr. 30T/2003 m. www. exjure. com/lithuania/lt/tyrimai/30t. htm
5. Черных И. И. Заочное производство в гражданском процессе. Москва, Городец, 2000.
6. Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002.
7. Human rights files No. 13: Article 6 of the European Convention on Human Rights. The right to a fair trial. – Council of Europe, 1994.
8. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje Axen prieš Vokietiją, 1983 m. spalio 25 d.
9. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje Annoni Di Gussola ir kiti prieš Prancūziją, 2000 m. lapkričio 14 d.
10. Norkus R. Sprendimas už akių: probleminiai taikymo aspektai // Jurisprudencija: mokslo darbai. 2003. Nr. 37(29).
11. Lietuvos apeliacinio teismo 2003 m. spalio 9 d. nutartis civ. b. Nr. 2–399/2003, kat. 84.
12. Lietuvos apeliacinio teismo 2003 m. birželio 12 d. nutartis civ. b. Nr. 2–243/2003, kat. 116.
13. Jolowicz J. A., C. H. van Rhee (eds.). Recourse against judgements in the European Union. – The Hague: Kluwer Law International, 1999.
14. Борисова Е. А. Апелляция в гражданском (арбитражном) процессе. Москва: Городец, 2000.
15. Teisės departamento išvada Civilinio proceso kodekso 285 ir 303 straipsnių pakeitimo įstatymo projektui Nr. IXP–2568. www. lrs. lt
16. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika www. echr. coe. int
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika www. lat. litlex. lt
18. Lietuvos apeliacinio teismo praktika www. litlex. lt/bylos

Some Issues Concerning the Right to appeal against the Default Judgement

Dr. Goda Ambrasaitė
Mykolas Romeris University

Keywords: *civil procedure, appellate procedure, default judgement.*

SUMMARY

The article deals with problems of the prohibition for the defaulting party to appeal against the default judgment, fixed in the Code of Civil procedure of Lithuania. The author disagrees with the opinion of some opponents that such a prohibition is no more than some kind of „punishment“ and that it by itself violates the constitutional rights of the defaulting party. After analysis of different nature of application to set aside, which is an opportunity rendered to the defaulting party by law, and a model of so called „limited“ appeal, which exist in Lithuania, the author concludes that rendering of special procedure for the defaulting party when another party preserves the right of appeal is just a natural consequence of the essence of default judgment.

However, the author notes that complete prohibition for the defaulting party to appeal against the default judgment is hardly compatible with the very strict legal conditions for default judgment to be set aside. According to the Lithuanian law, default judgment may be set aside only if both of the following conditions exist: 1) defaulting party presents to the court evidence that he/she defaulted because of justifiable reasons, and 2) presents new evidence that may change the essence of the default judgment. Thus even if the court of first instance has grossly violated the law (e. g. passed default judgment in a case in which it is prohibited), default judgement may not be set aside if the defaulting party can not justify his/her default.

As the institution of default judgement is new in the civil procedural law of Lithuania, courts of first instance quite often make procedural mistakes when passing default judgements. As a consequence of improper legal regulation, appellate courts are forced to overstep their competence when hearing appeals on the rulings to refuse to satisfy application to set aside and verify the legality of default judgement itself. This situation points to the need of changing the existing legal regulation, either liberalize the conditions for the default judgement to be set aside, or granting the defaulting party a right to appeal against the default judgement.

Presently the draft law, proposing to completely abolish the prohibition for the defaulting party to appeal default judgement was presented to the Seimas. However, in the opinion of the author, such a solution is not convenient. Bearing in mind some exceptions to the prohibition to present new evidence on appeal that exist in Lithuania, strict position of the Supreme Court of Lithuania regarding the right of appellate court to remit the case to the first instance court and experience of some other countries having analogous legal regulation, such amendments may cause a danger of abuse of procedural rights by defaulting party as well as distort the existing model of appeal. The author offers another solution under which the defaulting party may be granted a right to appeal against the default judgement only on the certain grounds listed by law.

